

СЕКЦІЯ 5 СЛІДЧА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: СУТНІСТЬ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Алябов Ю.В., старший викладач
кафедри галузевого права
Херсонський державний університет

Статтю присвячено аналізу наукових підходів до визначення сутності криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Приділяється увага необхідності виокремлення таких наукових понять, як «криміналістична характеристика певного виду кримінального правопорушення» або «криміналістична характеристика групи злочинів». Розглянуто проблему формування криміналістичної характеристики як системи узагальнених даних про типові ознаки кримінальних правопорушень з урахуванням зв'язків між елементами. Підкреслено практичне значення криміналістичної характеристики в організації розслідування злочинів проти довкілля та побудові методичних рекомендацій із досудового розслідування цієї групи кримінальних правопорушень.

Ключові слова: злочини проти довкілля, кримінальне правопорушення, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична методика.

Статья посвящена анализу научных подходов к определению сущности криминалистической характеристики преступлений против окружающей природной среды. Уделяется внимание необходимости выделения таких научных понятий, как «криминалистическая характеристика определенного вида криминального правонарушения» или «криминалистическая характеристика группы преступлений». Рассмотрена проблема формирования криминалистической характеристики как системы обобщенных данных о типовых признаках уголовных правонарушений с учетом связей между элементами. Подчеркивается практическое значение криминалистической характеристики в организации расследования преступлений против окружающей природной среды и построении методических рекомендаций по досудебному расследованию данной группы уголовных правонарушений.

Ключевые слова: преступления против окружающей природной среды, уголовное правонарушение, криминалистическая характеристика, уголовное производство, досудебное расследование, криминалистическая методика.

Aliabov Yu.V. FORENSIC CHARACTERIZATION OF CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT: THE ESSENCE AND PRACTICAL VALUE

The article analyzes the scientific approaches to defining the essence of forensic characteristics of crimes against the environment. Attention is paid to the need to allocate such scientific concepts as “criminological characteristics of certain types of criminal offence” or “criminological characteristics of crime groups”. The problem of the formation of criminological characteristics as a system of generalized data on the typical signs of criminal offences based on relationships between elements. It emphasizes the practical importance of forensic characteristics in the investigation of crimes against environmental protection organization, in the construction of guidelines for pretrial investigation of this group of criminal offences.

Key words: crime against the environment, criminal offence, criminological characteristics, criminal proceedings, pretrial investigation, forensic technique.

Постановка проблеми. У сучасній криміналістичній науці така тема, як сутність і значення криміналістичної характеристики, є досить популярною й широко дослідженою. До наукового обігу поняття «криміналістична характеристика злочинів» було введено наприкінці 1960-х рр. Дехто з науковців вважає, що це зробив О.Н. Колесніченко в розвідці 1967 р. [1, с. 343]. Із цього моменту згаданий термін є предметом дискусій. Дослідженням цієї правової категорії присвячено праці В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, В.П. Бахіна, В.А. Журавля, В.В. Тіщенко, В.О. Коновалової та інших учених. У результаті в багатьох роботах сучасних

криміналістів криміналістична характеристика виступає основою для побудови методичних рекомендацій щодо розслідування окремих видів злочинів або груп злочинів.

Однак у ході аналізу наукових досліджень, присвячених криміналістичній характеристиці злочинів, з'ясовується, що існують суперечності у визначенні криміналістичної характеристики, у підходах до її сутності, структури (складу елементів), методології формування та можливостей практичного використання. Вважаємо, що причиною таких суперечностей у зазначених питаннях є різні погляди на криміналістичну характеристику злочинів,

яку можна розглядати як опис характерних ознак окремого злочину, як частину окремої методики (наприклад, методики розслідування злочинів проти довкілля), як назву криміналістичного вчення (окремої криміналістичної теорії). На наше переконання, неможливо сформулювати єдине визначення криміналістичної характеристики, оскільки мова може йти про різні об'єкти узагальнення: про злочини взагалі як сукупність кримінальних правопорушень; про певну сукупність злочинів, групу однорідних злочинів (наприклад, екологічні злочини); про окремих злочин.

Аналіз останніх досліджень. З різних позицій і за різними аспектами криміналістичну характеристику злочинів розглядали А.Ф. Волобуєв, В.Ф. Єрмолович, В.Д. Берназ, В.О. Коновалова, Л.Г. Відонов, С.І. Винокуров, В.Г. Гончаренко, Л.Я. Драпкін, М.В. Салтевський, В.Л. Синчук, А.В. Старушкевич, М.П. Яблоков та інші науковці. Окремі питання щодо криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля розглянуто в дослідженнях Л.А. Іванової, С.О. Книженко, О.С. Кузовкіна, Г.А. Матусовського, К.В. Осипової, В.А. Попова, С.С. Рузметова, О.О. Яковлевої та інших авторів.

Мета статті – розкрити сутність криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля за допомогою аналізу її структурних елементів, а також визначити практичне значення криміналістичної характеристики для побудови методики розслідування злочинів проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Так, А.Ф. Волобуєв зазначав: «Багатозначність терміна «криміналістична характеристика» та відстоювання цього багатьма авторами в літературі (у тому числі в навчальних і практичних виданнях) зумовлює багато непорозумінь і суперечностей як у наукових дослідженнях, так і під час викладання навчального курсу криміналістики. <...> Теоретичні дискусії відволікають увагу науковців від реальних потреб слідчої практики» [2, с. 12]. На думку В.Ф. Єрмоловича, у криміналістичній літературі вживаються дещо різні за обсягом поняття криміналістичної характеристики злочину, злочинів, виду злочинів. У результаті в одне й те ж поняття вкладається різний зміст, а логічний обсяг поняття то звужується, то розширюється. Однак помилки й неточності у визначенні криміналістичних понять призводять до заподіяння практичної шкоди [3, с. 13].

Лише з урахуванням багатозначності терміна «криміналістична характеристика злочинів» можливе вирішення питання щодо сутності та значення цього явища. У дефініції обов'язково необхідно вказувати, про криміналістичну характеристику чого саме (окремого виду злочину, групи злочинів або злочинів взагалі) іде мова.

Звісно, неможливо розробити й побудувати криміналістичну характеристику всіх злочинів через різноманіття передбачених кримінальним законом правопорушень. Проте навряд чи варто погоджуватись з ученими, які заперечують виділення криміналістичної характеристики злочинів взагалі (такими як І.Є. Биховський, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, А.В. Старушкевич та інші). Такий термін застосовують у криміналістиці як назву окремої наукової теорії, що визначає основи концепції криміналістичної характеристики злочинів, її місце в науці, підходи до формування окремих криміналістичних характеристик. Доцільність такого вчення (теорії) як системної сукупності наукових положень і практичних рекомендацій щодо побудови певної структури криміналістично значущих ознак певних груп злочинів не викликає сумнівів.

Питання про доцільність виокремлення криміналістичної характеристики окремого злочину також виглядає спірним. Багато дослідників (наприклад, В.К. Гавло, Г.А. Густов, В.Д. Берназ, М.О. Селіванов, Г.А. Матусовський та інші) вважають за доцільне виділяти криміналістичну характеристику конкретного злочину.

Натомість А.В. Старушкевич вважає: «З метою зняття суперечок із приводу існування терміна «криміналістична характеристика конкретного злочину» доцільно було б замінити його терміном «криміналістичний аналіз злочину» [4, с. 18]. Тобто таку пропозицію можна розуміти як заперечення категорії «криміналістична характеристика окремого злочину». На думку А.Ф. Волобуєва, з позицією якого можна погодитись, наука (криміналістична методика) не може містити відомості про кожний конкретний злочин, вона містить узагальнені відомості про види чи групи злочинів, на основі яких формує свої рекомендації щодо їх розслідування. Тобто термін «індивідуальна криміналістична характеристика злочину» не має корисного наукового навантаження [2, с. 14].

Спробуємо розглянути різні підходи вчених щодо сутності, можливості формування й практичного використання криміналістичних характеристик певної множини (групи, виду) злочинів. Так, О.Н. Колесніченко та В.О. Коновалова запропонували визначення криміналістичної характеристики як системи інформації про ознаки злочинів цього виду, що мають криміналістичне значення, вказують на закономірні зв'язки між ними та слугують побудові й перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування [5, с. 16].

Схоже визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів пропонує В.П. Бахін: «система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, які слугують основою наукового й

практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів» [6, с. 179].

Криміналістична характеристика є однією зі сторін загального розуміння злочину та ґрунтується на аналізі слідчої, експертної, оперативної-розшукової, судової практики, а також використовується в цих видах практик через методичку розслідування відповідного виду злочину. З одного боку, вона є штучним, науковим поняттям, а з іншого – ґрунтується на дослідженні конкретних злочинів і практично застосовується для правильного їх розслідування.

На думку О.В. Одерія, значущість криміналістичної характеристики зводиться до того, що вона сприяє успішній реалізації службової функції криміналістики: а) підвищенню рівня навчально-методичної роботи, яку здійснюють у слідчих підрозділах; б) підвищенню якості рекомендацій, які адресовано для потреб слідчої практики; в) розробці методичних рекомендацій щодо виявлення й розкриття певних категорій злочинів та викриттю осіб, які їх вчинили. Вона є інформаційною моделлю типового злочину певного виду та відіграє роль своєрідної «матриці»: накладається на конкретний випадок і дає змогу будувати ймовірну його модель. Саме в цьому полягає її практичне значення [7, с. 95].

В.А. Журавель зазначає, що криміналістична характеристика – це не ілюзія, а реально існуюча та дуже важлива в науково-теоретичному й практичному плані категорія, яка ще повністю не вичерпала свій внутрішній потенціал, а тому потребує подальшого розроблення [8, с. 143].

Як бачимо, більшість науковців поділяють думку про існування криміналістичної характеристики виду (групи) злочинів, наприклад злочинів проти довкілля. Причому об'єднання злочинів у групи відбувається за різними криміналістичними підставами та зумовлюється збігом окремих ознак злочинів. Як такі ознаки варто виокремити спосіб вчинення злочину (забруднення або псування земель (ст. 239 Кримінального кодексу України), порушення законодавства про континентальний шельф (ст. 244 Кримінального кодексу України)), специфіку діяльності у сфері охорони довкілля, окремі характеристики особи злочинця (посадова особа або особа, яка відповідає за матеріальні цінності).

Криміналістична характеристика злочинів формується в ході вивчення й узагальнення практики розслідування окремих їх видів чи груп. Із цим згодні Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.В. Дулов, О.О. Ейсман та деякі інші вчені. Розробити єдиний зміст криміналістичної характеристики для всіх видів злочинів так само неможливо, як створити єдину методичку їх розслідування. Криміналістична характеристика злочинів взагалі – це продукт наукової діяльності, теоретична категорія, що

розглядається в загальних положеннях криміналістичної методички як один із компонентів структури спеціальних методик.

Під час визначення елементного складу криміналістичної характеристики екологічних злочинів необхідно враховувати такі аспекти:

1) криміналістична характеристика має давати об'єктивне уявлення про злочин і його риси, які слугують відправними моментами для методички розслідування;

2) перелік елементів криміналістичної характеристики не може бути жорстким, суворо визначеним, однак він повинен відображати специфічні властивості конкретного виду (групи) злочинів;

3) до змісту криміналістичної характеристики доцільно включати відомості щодо способу вчинення злочину, обстановки його вчинення, засобів і знарядь, обставин та умов кримінального правопорушення, особи злочинця, особи потерпілого, об'єкта та предмета злочинного посягання, мотивів і цілей злочину;

4) центральною ланкою криміналістичної характеристики має бути спосіб вчинення злочину, адже саме від нього йдуть кореляційні зв'язки до інших структурних елементів;

5) спосіб вчинення злочину відіграє важливу роль у механізмі злочину, що виступає складною й динамічною системою;

6) окреме кримінальне правопорушення становить безліч елементів, ознак і зв'язків, проте не всі з них можуть мати криміналістичне значення, тому виділяти необхідно найбільш типові елементи для цієї категорії злочинів, що дасть змогу створити практично значущу конструкцію [7, с. 100].

Перелік елементів криміналістичної характеристики, притаманних усім злочинам групи (роду), має відповідати у своїй основі елементам складу злочину та предмета доказування, проте з урахуванням предмета, який досліджує криміналістика, що конкретизує та перетворює положення інших наук (кримінального права, кримінального процесу, кримінології) для практичних цілей виявлення, розкриття й розслідування злочинів певного виду.

Під час визначення структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля необхідно враховувати такі особливості цієї групи злочинів:

1) злочинна поведінка службових і посадових осіб, зокрема таких, які відповідають за встановлення й експлуатацію очисних споруд або виконують іншу роботу (наприклад, транспортування відходів, їх утилізацію, видалення чи знешкодження), має наслідком утворення певних комплексів слідів;

2) факти про вчинення екологічних злочинів можуть бути відображені в письмових чи усних розпорядженнях про зміну роботи очисних споруд, про доручення обслугову-

вання механізмів, машин, устаткування некомпетентним працівникам, тому виявлення й аналіз таких розпоряджень дає змогу встановити причини порушення екологічних правил;

3) процес забруднення та його наслідки (зміни хімічних, біологічних, фізичних властивостей води, атмосферного повітря, земель, забруднення їх шкідливими речовинами у великих концентраціях) призводять до утворення матеріальних слідів, пов'язаних із порушенням екологічного балансу, захворюваннями;

4) сліди маскування злочину, що утворюються внаслідок дій зацікавлених осіб, спрямованих на приховування фактів порушення екологічних правил;

5) своєрідність сфери утворення та знаходження слідів (зокрема, водний фонд та атмосферне повітря) позначається на стійкості слідів забруднення, сприяє їх пересуванню, значному поширенню й швидкому зникненню (розчиненню в навколишньому середовищі, зменшенню рівня концентрації шкідливих речовин).

Доцільно в криміналістичній характеристиці відображати такі групи обставин: а) елементи власне злочинної діяльності, їх зовнішні й внутрішні взаємозв'язки; б) обстановку скоєння екологічного кримінального правопорушення; в) види людської діяльності, яка містить криміналістично значущу інформацію (така діяльність може передувати злочину та мати з подією злочину зв'язки, відбуватись паралельно з подією злочину або після його вчинення). До структурних елементів криміналістичної характеристики повинні висуватись вимоги щодо теоретичної доведеності та значущості тих чи інших ознак для наукового й практичного вирішення завдань із виявлення й розслідування злочинів та викриття злочинців.

Поняття «криміналістична характеристика злочинів проти довкілля» можна розглядати як загальне, збірне, складове поняття для всіх видів екологічних злочинів. У цій складній категорії можна виділяти криміналістичну характеристику забруднень довкілля, криміналістичну характеристику знищення природних ресурсів, криміналістичну характеристику незаконного полювання або заняття іншим незаконним промислом тощо.

Щодо визначення переліку елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля серед науковців виникла дискусія. Так, у роботі з питань розслідування екологічних злочинів за редакцією В.О. Конової й Г.А. Матусовського пропонувалася така модель криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля: 1) суб'єкт і джерело впливу; 2) предмет злочинного посягання; 3) обстановка злочину; 4) злочинна поведінка; 5) механізм слідоутворення; 6) сліди, їх розповсюдження й локалізація [9, с. 66].

На думку М.О. Духно та Ю.Г. Корухова, до подібної моделі мають входити такі елементи: 1) характеристика вихідної інформації; 2) відомості щодо системи механізму вчинення злочину (підготовка до нього, вчинення злочину, приховування слідів); 3) окремі обставини вчинення злочину, що мають особливе значення для справи; 4) матеріальні наслідки злочину (матеріальні сліди, документи); 5) відомості щодо особи злочинця; 6) відомості щодо обставин, які сприяли вчиненню злочину [10, с. 14].

В.Х. Меркурісов вважає, що криміналістична характеристика злочинів проти довкілля містить такі елементи: 1) об'єкти злочинного забруднення; 2) механізм забруднення; 3) способи вчинення злочину, послідовність дій винного; 4) обставини, що сприяють порушенню правил охорони навколишнього природного середовища [11, с. 721].

На думку М.П. Яблокова, найбільш важливими елементами криміналістичної характеристики є такі: 1) спосіб вчинення злочину та особливості злочинної поведінки, яка пов'язана з порушеннями екологічних правил і нормативів, комбінації різних видів діяльності та бездіяльності; 2) обстановка вчинення злочину; 3) механізм вчинення злочину, що складається зі своєрідності технологічної сторони злочинної поведінки; 4) наслідки, що настали або можуть настати [12, с. 619].

С.О. Величкін вважає, що для структури криміналістичної характеристики екологічних злочинів достатньо таких елементів: 1) конкретних причин, що завдали збитків природному середовищу; 2) способів порушень правил природоохорони; 3) суб'єктів, які допустили ті чи інші порушення, або наслідків цих порушень [13, с. 833].

У свою чергу Є.П. Іщенко та А.О. Топорков вважають, що криміналістичні характеристики екологічних злочинів схожі між собою такими ознаками: а) обстановкою події, що відбулася; б) типовими рисами правопорушників, особливостями їхньої злочинної поведінки; в) мотивами вчинення злочину та механізмом слідоутворення; г) характером і розмірами завданого збитку. Базуючись на цих ознаках, дослідники виділяють у структурі криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля такі елементи: 1) суб'єкта злочину; 2) обстановку вчинення злочину; 3) типовий спосіб вчинення злочину; 4) типові сліди злочину. Зазначені науковці також додають, що має бути встановлено причинний зв'язок між діями (діяльністю чи бездіяльністю) конкретних осіб та екологічно шкідливими наслідками, що настали [14, с. 672].

В.А. Попов вказує, що до криміналістичної характеристики екологічних злочинів необхідно включати такі елементи: 1) предмет і місце злочинного посягання; 2) способи вчинення

й приховування злочину; 3) обстановку й час вчинення злочину та його сліди, що виникають у результаті його вчинення; 4) наслідки вчиненого злочину; 5) характеристику осіб, які вчиняють ці злочини; 6) обставини, що сприяють вчиненню злочинів. При цьому серед визначених елементів дослідник особливе значення надає предмету злочинного посягання, способу, обстановці, часу й наслідкам [15, с. 30].

У свою чергу С.С. Рузметов у криміналістичній характеристиці виділяє такі елементи: 1) суб'єкта злочину та його протиправну поведінку; 2) обстановку злочину; 3) предмет посягання; 4) сліди й процес слідоутворення [16, с. 20].

Як бачимо, у криміналістичній доктрині немає єдиної узгодженої позиції дослідників щодо елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Зокрема, багато учених-криміналістів не виокремлюють як самостійні елементи предмет злочинного посягання, особу потерпілого та злочинні наслідки. На нашу думку, невиправдано виключати зі складу криміналістичної характеристики екологічних злочинів предмет посягання, оскільки саме він дає змогу окреслити в загальній групі цих злочинів конкретні види, визначити обстановку злочину, способи вчинення злочинної дії, злочинну поведінку особи. Тому можна вважати слушною думку М.В. Салтевського про виділення серед елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, окрім способу вчинення злочину, слідової картини, особи злочинця, також предмета безпосереднього посягання [17, с. 485].

Серед самостійних елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля багато науковців виділяють такий елемент, як наслідки кримінального правопорушення, проте розуміють під цим поняттям різні явища:

- сліди, розповсюдження, локалізацію;
- матеріальні наслідки злочину (матеріальні сліди, документи);
- наслідки, що настали або можуть настати;
- типові сліди злочину;
- наслідки вчиненого злочину;
- сліди й наслідки злочинної діяльності та бездіяльності;
- причинний зв'язок між діями конкретних осіб та наслідками, що настали;
- механізм слідоутворення та наслідки злочину.

Різна інтерпретація, відсутність чіткого змістовного наповнення, відсутність критеріїв відмежування від інших елементів, зокрема слідової картини злочину, не сприяє вирішенню цієї проблеми, а тому потребує додаткової уваги дослідників.

Під слідами злочину криміналісти розуміють матеріально фіксовані зміни в середовищі, під слідовою картиною – сукупність

матеріальних та ідеальних слідів відображень злочину, відбиття в пам'яті людини ознак злочину на момент його виявлення. Слідова картина конкретного злочину – це реальна матеріальна складова обстановка на конкретний момент часу, що відображає та зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину й особу, яка вчинила його в конкретній обстановці.

Під наслідком злочину варто розуміти результат, підсумок певних дій і причин, зміни, що настають після вчинення злочину. Наприклад, перевищення гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин в атмосферному повітрі є елементом слідової картини, а масові захворювання людей, які відбулися внаслідок таких порушень екологічних стандартів і нормативів, можна вважати злочинним наслідком. Отже, постає питання про доцільність відмежування слідової картини злочину від злочинних наслідків.

Поняття «суспільно небезпечні наслідки» можна розглядати як родові, тоді порівняно з ним поняття «шкода», «збитки» постають як видові та використовуються в Кримінальному кодексі України для характеристики конкретних видів наслідків (фізична шкода, майнова шкода, моральна шкода, шкода громадській безпеці й громадському порядку тощо). Так, І.І. Митрофанов вважає, що екологічна шкода є наслідком різноманітних за характером злочинних посягань і може втілюватись у різних формах, що передбачаються законом, а саме в таких, як забруднення водних об'єктів, атмосферного повітря, масова загибель диких тварин чи дикої рослинності, вирубка дерев і чагарників у лісових насадженнях, екологічна катастрофа та інші подібні наслідки [18, с. 130]. Характерною особливістю конструкції злочинів проти довкілля є те, що диспозиції статей, якими передбачаються такі злочини, обов'язково містять реальне заподіяння або небезпеку заподіяння шкоди життю й здоров'ю особи.

Наслідки екологічних злочинів можуть проявлятися у вигляді таких явищ: екологічного забруднення значних територій; загибелі людей; негативного впливу на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ; підвищеної екологічної небезпеки для здоров'я; підвищеної екологічної небезпеки для довкілля; оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації; масового захворювання людей; масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу; небезпеки для живих ресурсів моря; шкоди, спричиненої зонам лікування й відпочинку; перешкоди законним видам використання моря; поширення епізоотії; небезпеки технологічних аварій або екологічних катастроф; втрати родючості землі; змивання гумусного шару; порушення структури ґрунту; інших тяжких наслідків.

Висновки. Таким чином, говорячи про криміналістичну характеристику злочинів, необхідно чітко розмежовувати теоретичну концепцію як основу формування спеціальних методик розслідування злочинів та робочий (прикладний) інструмент розслідування як систему зібраних та узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів, які має використовувати слідчий під час кримінального провадження.

Криміналістична характеристика певного виду або групи злочинів, зокрема злочинів проти довкілля, має залишатись частиною окремої методики. Вона являє собою систему даних про типові ознаки відповідної множини злочинів, що покликана сприяти успішному вирішенню завдань досудового розслідування певної категорії злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернець В.І. Поняття криміналістичної характеристики злочинів / В.І. Чернець // Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 19 жовтня 2012 р.) / редкол. : О.О. Волобуєва, О.В. Одерій, В.П. Горбачов, А.І. Журба. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013. – 359 с.
2. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : [монографія] / А.Ф. Волобуєв. – Х. : Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000. – 336 с.
3. Ермолович В.Ф. Криміналістическая характеристика преступлений / В.Ф. Ермолович. – Минск : Амалфея, 2001. – 304 с.
4. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів : [навч. посібник] / А.В. Старушкевич. – К. : НВТ «Правник»; НАВСУ, 1997 – 41 с.
5. Колесниченко А.Н. Криміналістическая характеристика преступлений : [учеб. пособие] / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Х. : Юридический институт, 1985. – 92 с.
6. Бахин В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962–2002) : [монографія] / В.П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.
7. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : [монографія] / О.В. Одерій. – Х. : Діса-плюс, 2015. – 528 с.
8. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Х. : Апостиль, 2012. – 304 с.
9. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / [С.Б. Гавриш и др.] ; под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. – Х., 1994. – 226 с.
10. Духно Н.А. Расследование экологических преступлений : [лекция] / Н.А. Духно, Ю.Г. Корухов. – М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. – 20 с.
11. Меркурисов В.Х. Методика расследования преступного загрязнения вод и атмосферы / В.Х. Меркурисов // Криміналістика : [учебник] / под ред. В.А. Образцова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 1999. – С. 721–722.
12. Яблоков Н.П. Расследование экологических преступлений / Н.П. Яблоков // Криміналістика : [учебник для вузов] / [И.Ф. Герасимов и др.] ; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 2000. – С. 618–622.
13. Величкин С.А. Расследование преступных нарушений правил охраны окружающей среды / С.А. Величкин // Криміналістика : [учебник] / под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб. : Лань, 2001. – С. 830–834.
14. Криміналістика : [учебник] / [Е.П. Ищенко, А.А. Топорков] ; под ред. Е.П. Ищенко. – М. : КОНТРАКТ ; ИНФРА-М, 2006. – 748 с.
15. Попов В.А. Раскрытие и расследование экологических преступлений (информационный аспект) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Попов. – М., 2005. – 126 с.
16. Рузметов С.С. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.С. Рузметов. – Калининград, 2003. – 219 с.
17. Салтєвський М.В. Криміналістика : [підручник] : в 2 ч. / М.В. Салтєвський. – Х. : Консум, 1999–2001. – Ч. 2. – 2001. – 527 с.
18. Митрофанов І.І. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посібник] / І.І. Митрофанов. – Кременчук : Щербатих О.В., 2009. – 632 с.